

ἑαυτῇ περιέχει· ἢ δὲ | τῆς χωριστῆς οὐσίας ὑπόστασις, αὐλος καὶ ἀπλῆ. f. 81
 Οὐκ ἄρα δυνατόν, διὰ τὸ τὴν οὐσίαν τοῦ αἰσθητοῦ πράγματος ἐκ τῶν
 φαντασμάτων νοεῖσθαι, ὑπόστασιν νοεῖσθαι τῆς χωριστῆς οὐσίας.

XLII-XLIV.

6

“Ὅτι οὐ δυνατόν ἐν τῷ βίῳ τὰς χωριστὰς οὐσίας νοεῖν,
 ὡς Ἀλέξανδρος ὑποτίθεται.

“Ὅτι οὐ δυνατόν τὰς χωριστὰς οὐσίας νοεῖν, ὡς Ἀβερρόης
 ὑποτίθησιν.

“Ὅτι ἡ ἐσχάτη τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία οὐκ ἐν τῇ τῶν 10
 χωριστῶν οὐσιῶν ὑφίσταται γνώσει.

Εἰ γὰρ ἀδύνατον ἐστὶν ἐνταῦθα τὰς χωριστὰς οὐσίας νοεῖν τὸν ἀν-
 θρωπον, ἀδύνατον ἐν τῷ ἀδυνάτῳ τὴν ἀληθινὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώ-
 που συνίστασθαι· ἢ γὰρ ἂν μάτην ὁ τε ἀνθρώπος καὶ ἡ φυσικὴ αὐτοῦ
 ἔφεσις ᾗν.

15

XLV. — “Ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὰ Ἀβερρόου καὶ Ἀλεξάνδρου
 κινήτικα, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἀδύνατον ἐν τῷ παρόντι
 βίῳ τὰς χωριστὰς οὐσίας νοεῖν,

τῆς τοιαύτης δυσχερείας, ἐξ ἡμῶν, οὐκ ἐξ ἐκείνων συμβαινούσης· ὁ γὰρ 20
 ἡμέτερος νοῦς οὕτως ἔχει πρὸς τὰ φανερώτατα τῶν πραγμάτων, ὡς ὁ
 Φιλόσοφος φησὶν, ὃν τρόπον ἔχει πρὸς τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ὁ τῆς νυκτερίδος
 ὀφθαλμός· ὁ γὰρ δυνάμει νοῦς ἡμῶν, παθητικὴ τις δύναμις οὖσα, ἔχει
 ἀντικείμενον ἴδιον ἐνεργητικὸν τὸν ἐνεργεῖα νοῦν. “Ὅθεν ἐκάτερον ὑπογρά-
 φων Ἀριστοτέλης, φησὶν ἐν τρίτῳ τῶν περὶ ψυχῆς· „Δυνάμει νοῦς ἐστὶν, 25
 ᾧ πάντα ἐστὶ γίνεσθαι· ἐνεργεῖα δὲ ἐστὶν, ᾧ ἐστὶ πάντα ποιεῖν“, ὡς
 ἐντεῦθεν πρὸς τὰ αὐτὰ τὴν ἐκατέρου δύναμιν ἀναφερομένην ὀραῖσθαι· τοῦ
 μὲν τὴν ἐνεργητικὴν, τοῦ δὲ τὴν παθητικὴν. Ἐπεὶ τοίνυν τὰ ὑλικά διὰ
 τοῦ ἐνεργεῖα νοῦ γίνονται νοητά, καὶ πρὸς ταῦτα μόνον ἐκτείνει ἑαυτὸν
 ὁ δυνάμει νοῦς, οὐ δυνάμεθα διὰ τούτου τὰς χωριστὰς οὐσίας νοεῖν, ὡς 30
 ὁ τῆς νυκτερίδος ὀφθαλμός οὐδέποτε δύναται τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἰδεῖν κατὰ
 τὸ Ἀριστοτελικὸν παράδειγμα. Ἄλλ’ εἰ καὶ ὑφ’ ἡμῶν οὐ νοοῦνται, νοοῦνται
 ὑφ’ ἑαυτῶν αἱ χωρισταὶ οὐσίαι· ὁθεν οὐδὲ μάτην εἰσι χωρισταί, ὡς ἂν
 τις ὑπονοήσειεν, ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἥλιος μάτην ὀρατὸς διὰ τὸ τῇ νυκτερίδι
 μὴ θεωρεῖσθαι· ἐστὶ γὰρ ἄλλοις θεωρητός. Εἴτε τοίνυν οὐκ ἐστὶ χωριστὸς 35
 ὁ δυνάμει νοῦς, ὡς ἔνιοι ὑπέθεντο, οὐ δύναται τὰς χωριστὰς οὐσίας νοεῖν.
 Πεφυκῶς κατ’ οὐσίαν τὰ ἐν ὕλῃ μόνον νοεῖν· εἴτε, ὅπερ ἀληθές ἐστὶ, καὶ
 σώματι ἠνωμένος, ὅμως ἀφθαρτός ἐστὶ καὶ τῆς ὕλης κατὰ τὸ εἶναι οὐκ
 | ἠρτημένος, ἔπεται τὸ πεφυκέναι τὰ ἐν ὕλῃ νοεῖν συμβαίνειν αὐτῷ ἐκ f. 81
 τῆς πρὸς τὸ σῶμα ἐνώσεως. “Ὅθεν ὅταν ἡ ψυχὴ τοῦ τοιοῦδε σώματος 40

χωρισθῆ, δυνήσεται νοεῖν ὁ δυνάμει νοῦς τὰ καθ' αὐτὰ νοητὰ ἦτοι τὰς χωριστὰς οὐσίας τῆ φωτὶ τοῦ ἐνεργεία νοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὁμοιότης ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἐν ταῖς χωρισταῖς οὐσίαις νοητοῦ φωτός.

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς πίστεως ἀπόφασις περὶ τοῦ τὰς χωριστὰς οὐσίας ὑφ' ἡμῶν μετὰ θάνατον νοεῖσθαι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ.

XLVI. — Ὅτι οὐ δι' ἑαυτῆς νοεῖ ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ.

Ἡ γὰρ γνωστικὴ δυνάμις γίνεται ἐνεργεία διὰ τοῦ εἶναι ἐν αὐτῇ τοῦτο ᾧ τι γινώσκεται· καὶ εἰ μὲν δυνάμει ἐστὶ, δυνάμει γινώσκει· εἰ δὲ ἐνεργεία, ἐνεργεία γινώσκει. Αὕτη δὲ ἡ ψυχὴ ἐνεργεία πάρεστιν ἀεὶ ἑαυτῇ, καὶ οὐδέποτε, δυνάμει ἢ ἔξει μόνον. Γινώσκει ἄρα περὶ ἑαυτῆς ἀεὶ τί ἐστίν, εἰ δι' ἑαυτῆς γινώσκει τί ἐστίν αὐτή· ὁ ψεῦδος ἐστίν.

Ἔτι, πᾶς ἄνθρωπος γινώσκει ἂν τὴν ψυχὴν τί ἐστίν· πᾶς γὰρ ἔχει ψυχὴν· ἀλλὰ ψεῦδος.

Ἔτι, εἰ γινώσκομεν ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς τί ἐστίν ἡ ψυχὴ, φύσει ἔσται γνωστὸν ἡμῖν· ἐν δὲ τοῖς φύσει γινωσκομένοις ἀδύνατον πλανᾶσθαι, ὡς ἐν ταῖς πρώταις ἀρχαῖς. Ἀλλὰ περὶ τὸ τί ἐστίν ἡ ψυχὴ πολλοὶ ἠπάτηνται, οἱ μὲν σῶμα τόδε ἢ τόδε εἶναι δοξάσαντες, οἱ δὲ ἀριθμὸν, οἱ δὲ ἀρμονίαν. Οὐκ ἄρα δι' ἑαυτῆς ἡ ψυχὴ γινώσκει τί ἐστίν.

Ἔτι, εἰ δι' ἑαυτῆς ἡ ψυχὴ ἑαυτὴν τί ἐστίν ἐπίσταται, τοῦτ' ἔσται δι' ἑαυτὸ γνωστὸν, καὶ πρῶτον γνωστὸν, καὶ ἀρχὴ τοῦ τ' ἄλλα γινώσκεσθαι· τὸ γὰρ δι' ἑαυτὸ πρότερον τοῦ δι' ἄλλο. Ἀλλ' ἀδύνατον· τὸ γὰρ τί ἐστίν ἡ ψυχὴ οὐχ ὑπόκειται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὡς γνωστὸν, ὡς αἰ καθ' αὐτὰς γνώριμοι προτάσεις, ἀλλὰ προβάλλεται ἐξ ἄλλων ζητηθησόμενον· ὁ δὲ φησὶν Ἀριστοτέλης, ὅτι ὁ δυνάμει νοῦς νοεῖ ἑαυτὸν ὡςπερ καὶ τὰ ἄλλα, οὐ προσίσταται τῆ λόγῳ· νοεῖ γάρ, φησὶν, ἑαυτὸν ὁ νοῦς διὰ τοῦ νοητοῦ εἶδους, ᾧ γίνεται ἐνεργεία ἐν τῷ γένει τῶν νοητῶν· καθ' ἑαυτὸν γὰρ θεωρούμενος, ἐν δυνάμει μόνον ἐστὶ πρὸς τὸ νοητὸν εἶναι· οὐδὲν δὲ καθόσον ἐστὶ δυνάμει γινώσκεται, ἀλλ' ἤ ἐστίν ἐνεργεία. Ὅθεν αἰ χωρισταὶ οὐσίαι, ὧν αἰ οὐσίαι ὡς τι ἐνεργεία ὑφεστῶς εἰσιν ἐν τῷ γένει τῶν νοητῶν, νοοῦσι τί εἰσι περὶ ἑαυτῶν διὰ τῶν ἑαυτῶν οὐσιῶν· ὁ δὲ δυνάμει νοῦς ἡμῶν, διὰ τοῦ νοητοῦ εἶδους, ᾧ γίνεται ἐνεργεία νοῶν.

f. 82 Οὕτω τοίνυν, | κατὰ τὸν Ἀριστοτέλους σκοπὸν καὶ κατὰ Αὐγουστίνου αὐτὸν ἐν δεκάτῳ Περὶ Τριάδος, ἑαυτὴν ἢ ἡμετέρα δι' ἑαυτῆς γινώσκει ψυχὴ, καθόσον περὶ ἑαυτῆς γινώσκει ὅτι ἐστίν· ἐκ γὰρ τοῦ καταλαμβάνειν ἑαυτὴν ποιούσαν, γινώσκει ἑαυτὴν ὅτι ἐστίν· ποιεῖ δὲ δι' ἑαυτῆς· ὅθεν καὶ δι' ἑαυτῆς γινώσκει ὅτι ἐστίν αὐτή. Οὕτω δὲ καὶ περὶ τῶν χωριστῶν

οὐσιῶν τῷ ἑαυτὴν γινώσκειν οἶδεν ὅτι εἰσὶν, οὐ μέντοι τί εἰσιν, ὅπερ ἐστὶ κυρίως τὸ τὰς χωριστὰς οὐσίας νοεῖν. Ὅθεν τῇ περὶ τοῦ νοῦ τῆς ψυχῆς ἐπιστήμη χρῆσθαι προσήκει ὡς ἀρχῇ πρὸς ἃ γινώσκομεν πάντα περὶ τῶν χωριστῶν οὐσιῶν. Οὐκ ἀνάγκη δέ, εἰ διὰ τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν πρὸς τὸ γινώσκειν περὶ ψυχῆς καὶ τί ἐστὶν ἀφικνεῖσθαι δυνάμεθα, διὰ τῶν αὐτῶν ἐπιστημῶν καὶ πρὸς τὸ εἰδέναι τί εἰσιν αἱ χωρισταὶ οὐσίαι ἀφικνεῖσθαι· τὸ γὰρ νοεῖν ἡμῶν, δι' οὗ πρὸς τὸ τί ἐστὶν ἡ ψυχὴ γινώσκων ἀφικνούμεθα, λίαν ἀπώκισται τῆς νοήσεως τῶν χωριστῶν οὐσιῶν. Ἀληθῶς μέντοι διὰ τοῦ γινώσκειν περὶ ψυχῆς τί ἐστὶν, δυνατόν ἐστὶν ἀφικνεῖσθαι πρὸς τὸ γινώσκειν εἶναι τι γένος ἐξηρημένον τῶν χωριστῶν οὐσιῶν, ὅπερ οὐκ ἐστὶ τὰς αὐτῶν οὐσίας γινώσκειν καὶ νοεῖν· ὡς δὲ περὶ ψυχῆς, δι' αὐτῆς γινώσκομεν ὅτι ἐστὶ, καταλαμβάνοντες τὰς ἐνεργείας αὐτῆς· τί δὲ ἐστὶ, καὶ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς, ζητοῦμεν διὰ τῶν ἀρχῶν τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, οὕτω καὶ περὶ τῶν ὄντων ἐν αὐτῇ, ἧτοι τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἔξεων, ἴσμεν ὅτι εἰσὶν ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν· τί δὲ εἰσιν, εὐρίσκομεν ἐκ τῆς ποιότητος τῶν ἐνεργειῶν.

XLVII. — Ὅτι οὐ δυνατόν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ κατ' οὐσίαν ὁρᾶν τὸν Θεόν.

Εἰ γὰρ τὰς ἄλλας χωριστὰς οὐσίας ἐνταῦθα οὐ δυνάμεθα νοεῖν διὰ τὸ συμπεφυκέναι τὸν νοῦν ἡμῶν τοῖς φαντάσμασι, πολλῷ ἔλαττον δυνησόμεθα τὴν πάσας ἐκείνας παρερχομένην θείαν οὐσίαν νοεῖν· τεκμήριον δέ· ὅσῳ γὰρ μᾶλλον ἢ ἡμετέρα διάνοια πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν ἀνατείνεται θεωρίαν, τοσοῦτῳ τῶν αἰσθητῶν μᾶλλον ἐφέλκεται· ἔσχατος δὲ ὅρος οἷ τὴν θεωρίαν δυνατόν ἀφικνεῖσθαι, ἡ θεία ἐστὶν οὐσία. Ὅθεν ἀνάγκη τὸν τὴν θείαν οὐσίαν ὁρῶντα πάντη τῶν αἰσθήσεων ἀπολελύσθαι τῶν σωματικῶν ἢ θανάτῳ, ἢ ἀρπαγῇ τινι.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῇ Ἐξόδῳ· „Οὐ γὰρ ὄψεται με ἄνθρωπος, καὶ ζήσεται“. Τὸ δὲ ἐν τῇ | θείᾳ Γραφῇ τινος ἰδεῖν λέγεσθαι τὸν Θεόν, f. 82^v ἀνάγκη νοεῖσθαι διὰ τινος φαντασιώδους ὄψεως ἢ σωματικῆς τοῦτο γενέσθαι, καθόσον διὰ τινῶν σωματικῶν εἰδῶν ἢ ἔξωθεν φαινομένων, ἢ ἐνδοθεν εἰδοποιουμένων, τῇ φαντασίᾳ ἢ παρουσίᾳ τῆς θείας δυνάμεως ἀπεδείκνυτο· ἢ καθὸ πνευματικοὶ τινες ἄνδρες γινώσκιν τινα κατέλαβον περὶ τοῦ Θεοῦ νοητήν. Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ μιᾶς τῆς πρώτης ἀληθείας αἱ πολλαὶ ἀνακύπτουσιν ἀλήθειαι ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων διανοίαις, ὧν ἐν τῇ τάξει πρῶτα καὶ μάλιστα ἀληθῆ εἰσιν, ἐν οἷς ἄνθρωποι πάντες συμφωνοῦσιν, ὡσπερ αἱ πρῶται ἀρχαὶ τοῦ θεωρητικοῦ νοῦ καὶ πρακτικοῦ, κατὰ ταῦτα δὴ φύσει ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων διανοίαις ἀπάντων, ὡσπερ τις εἰκὼν ἀνακύπτει

τῆς θείας ἀληθείας, καὶ διὰ τοῦτο φησὶν Ἀὐγουστίνος τὰ τῶν ἐπιστημῶν θεωρήματα ἐν τῇ θείᾳ ἀληθείᾳ ὁρᾶσθαι, καθόσον ἡ διάνοια ὅπερ ἂν βεβαίως γινώσκαι, ἐν ταῖς ἀρχαῖς ταύταις θεωρεῖ, καθ' ὅς κρίνει περὶ ἀπάντων, ἀναλύσεως ἐπ' αὐτὰς γενομένης, αἰτίνες δὴ ἀρχαὶ ὡσπερ αἰδίοι
 6 τινές εἰσι λόγοι καὶ τῆς θείας ἀληθείας εἰκόνες τινές.

Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενον ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους· „Ὅρῶμεν νῦν δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι“, οὐ κατ' οὐσίαν δηλονότι. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἔσοπτρον τοῦτο, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, ἐκ τοῦ ἐγγυτέρω παρίσθησιν τὴν θείαν ὁμοίότητα, ἢ τὰ ἄλλα ταπεινότερα
 10 κτίσματα, ὅμως ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις ἢ ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας λαμβανόμενη οὐχ ὑπερβαίνει τὸ γένος τῆς γνώσεως τὸ ἐκ τῶν αἰσθητῶν λαμβανόμενον, ἐπεὶ καὶ ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ τί ἐστὶ γινώσκει διὰ τοῦ τὰς αἰσθητὰς φύσεις νοεῖν, ὡς εἴρηται. Ὅθεν οὐδὲ διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ὑψηλότερον τρόπον ὁ Θεὸς γινώσκεισθαι δύναται ἢ καθὼς ἡ αἰτία γινώσκεται διὰ
 15 τοῦ ἀποτελέσματος.

XLVIII. — Ὅτι ἡ ἐσχάτη τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία οὐκ ἐστὶν ἐν τῇδε τῇ ζωῇ.

Ἐπεὶ γὰρ οὔτε ἐν τῇ κοινῇ περὶ Θεοῦ γνῶσει καὶ κατὰ τινα συγκεχυ-
 20 μένην ὑπόληψιν, οὔτε ἐν τῇ ἀποδεικτικῇ μεθόδῳ διὰ τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, ἢ γινώσκεται ὑψηλότερον, οὔτε ἐν τῇ ὑπὲρ ταύτας διὰ πίστεως γνῶσει τοῦ Θεοῦ ἢ ἐσχάτη τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν εὐδαιμονία, οὐκ ἐστὶ δὲ δυνατὸν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ πρὸς ὑψηλοτέραν τινὰ περὶ Θεοῦ γνῶσιν
 f. 88 ἀνελεθεῖν, ὥστε κατ' οὐσίαν γινώσκειν | αὐτόν, ἢ τοῦλάχιστον τῶν ἄλλων
 25 χωριστῶν νοουμένων, ἐξ αὐτῶν ὡσπερ ἐκ τοῦ ἐγγυτέρω καὶ αὐτόν γινώσκειν, ἀνάγκη δὲ ἐν τινι περὶ Θεοῦ γνῶσει τὴν ἐσχάτην εὐδαιμονίαν ὑποκεῖσθαι, ὡς ἀποδέδεικται, ἀδύνατον ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ τὴν ἐσχάτην εἶναι εὐδαιμονίαν.

Ἐτι, ἡ εὐδαιμονία ἀγαθὸν τι, καὶ ὡς τέλειον, παντὶ κακῷ ἀνεπί-
 30 μικτον· ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ παρόντι βίῳ τὸν ἀνθρώπον πάντῃ τῶν κακῶν ἀνεπίδεκτον εἶναι, οὐ λιμοῦ καὶ δίψης, καὶ ψύχους καὶ καύματος, καὶ τῶν σωματικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τῆς ψυχῆς· οὐδεὶς γὰρ εὐρίσκεται μὴ πολλάκις ἀτάκτοις πάθεσιν ἐνοχλούμενος, μὴ πολλάκις τῆς μεσότητος ἐξιστάμενος, ἐν ἣ συνίσταται τὸ τῆς ἀρετῆς, ἢ κατὰ τὸ πλεόν, ἢ τὸ
 35 ἔλαττον, ἢ μὴ ἐν τισιν ἀπατώμενος, ἢ ἀγνοῶν ἅπερ εἰδέναι ᾧετο καὶ ᾧρέγετο, ἢ ἀσθενεῖ δόξῃ περιλαμβάνων περὶ ὧν βεβαίως εἰδέναι ἐβούλετο ἢ ἐπίστευεν. Οὐκ ἄρα ἐστὶ τις ἐν τῇ βίῳ τούτῃ εὐδαιμονία.

Ἐτι, ἡ ἐσχάτη εὐδαιμονία οὐκ ἐν ἕξει, ἀλλ' ἐν συνεχεῖ ἐνεργείᾳ· αἱ

γὰρ ἔξεις τῶν ἐνεργειῶν ἕνεκα· ἀλλ' ἀδύνατον ἐνταῦθα συνεχῶς ἐνεργεῖν τὴν τυχοῦσαν ἐνέργειαν.

Ἔτι, εἰ ἐνταῦθα ἦν ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία, τὸ δέος τῆς ἀποβολῆς ταύτης αἰεὶ συνὸν τῷ ἀνθρωπίνῳ· ἀποβάλλομεν γὰρ αὐτὴν διὰ θανάτου τοῦλάχιστον, καὶ ζῶντες διὰ νόσων, αἷς ἡ τοῦ λόγου χρήσις κωλύεται, ⁶ καὶ ἴσμεν ὅτι οὐ διαμενεῖ ἡμῖν ἡ τοιαύτη εὐδαιμονία· τοῦτο τοίνυν τὸ δέος συνὸν συνέχεεν ἂν ἡμῖν τὴν εὐδαιμονίαν τῇ λύπῃ, καὶ οὐκ ἂν ἦν τελεία.

Ἔτι, πολλῶν στεροχωριῶν γενομένων τοῖς σοφοῖς, Ἀριστοτέλει καὶ Ἀβερρόῃ καὶ Ἀλεξάνδρῳ καὶ ἄλλοις περὶ τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, μία ¹⁰ ἐκείνων ἀπαλλαγὴ, εἰ ὑποθόμμεθα κατὰ τὰ προειρημένα μετὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἀφικνεῖσθαι δύνασθαι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὴν ἀποκειμένην εὐδαιμονίαν, ἀθανάτου τῆς ψυχῆς ὑπαρχούσης, ἐν ἣ καταστάσει, ἢ ψυχὴ κατὰ τὸν τρόπον ἐκεῖνον νοήσει, ὃν καὶ αἰ χωρισταὶ οὐσίαι νοοῦσιν. Ἔσται τοίνυν ἡ ἐσχάτη τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία ἐν τῇ ¹⁵ τοῦ Θεοῦ γνώσει μετὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν, ὃν τρόπον καὶ αἰ χωρισταὶ αὐτὸν οὐσίαι γινώσκουσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος μισθὸν ἐπαγγέλλεται τοῖς καθαροῖς τὴν καρδίαν τὴν γνῶσιν ταύτην, καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ τοῦ αὐτοῦ φησι Ματθαίου, ὅτι οἱ ἅγιοι ἔσονται ὡς οἱ ἄγγελοι, οἵτινες ὁρῶσιν αἰεὶ τὸν Θεὸν ἐν | τοῖς οὐρανοῖς, ὡς ἐν τῷ αὐτῷ λέγεται. f. 88 v

XLIX. — Ὅτι αἰ χωρισταὶ οὐσίαι οὐχ ὁρῶσι τὸν Θεὸν κατ' οὐσίαν τῷ ἐκ τῶν ἰδίων οὐσιῶν γινώσκειν αὐτόν.

Πολλαχῶς γὰρ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰς αἰτίας γινώσκειν συμβαίνει, ἓνα μὲν τρόπον, καθ' ὃν τὸ αἰτιατὸν πρὸς τὸ γινώσκειν περὶ τῆς αἰτίας τίς ²⁵ ἐστὶ, καὶ ὅτι τοιαύτη ἐστίν, ὡς μέσον παραλαμβάνεται, ὥσπερ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις συμβαίνει, αἰ διὰ τοῦ αἰτιατοῦ τὴν αἰτίαν δεικνύουσιν· ἕτερον δὲ τρόπον, καθόσον ἐν αὐτῷ τῷ ἀποτελέσματι ὁμοιότης τις ἀνακύπτει πρὸς τὴν αἰτίαν, ὥσπερ ὁ ἀνθρώπος διὰ τῆς ἰδίας ὁμοιότητος ἐν τῷ κατόπτρῳ ὁρᾶται· τρίτον δὲ τρόπον, καθ' ὃν αὐτὴ ἢ τῆς αἰτίας ἐν τῷ ³⁰ αἰτιατῷ ὁμοιότης εἰδός ἐστὶ δι' οὗ γινώσκει αὐτήν, τὸ ἴδιον αὐτῆς αἰτιατόν, ὥσπερ εἰ τὸ κιβώτιον εἶχε νοῦν, καὶ διὰ τοῦ ἑαυτοῦ εἴδους ἐγίνωσκε τὴν τέχνην ἀφ' ἧς τὸ τοιοῦτον εἶδος ὥσπερ αὐτῆς ὁμοιότης προελέλυθε. Κατ' οὐδένα δὲ τρόπον δυνατὸν διὰ τοῦ ἀποτελέσματος τί ἐστὶ περὶ τῆς αἰτίας γινώσκειν, εἰ μὴ τὸ ἀποτέλεσμα τῇ αἰτίᾳ εἴη ἐξισωμένον, κἂν ³⁵ τούτῳ ὅλη τῆς αἰτίας ἢ δύναμις δεικνύοιτο. Αἰ δὲ χωρισταὶ οὐσίαι διὰ τῆς ἰδίας οὐσίας γινώσκουσι τὸν Θεὸν ὡς ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος ἢ αἰτία γινώσκεται, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον· οὕτω γὰρ μεταβατικὴ ἂν ἦν ἢ γνῶσις αὐτῶν, ὡς ἐκ τοῦ γινώσκειν τὴν αἰτίαν ἐπὶ τὸ γινώσκειν τὸ ἐξ αὐτῆς μεταβαίνουσα. Ἀλλὰ κατὰ τὸν δεύτερον, καθόσον μία τούτων ⁴⁰

ὄρα τὸν Θεὸν ἐκ τῆ ἀλλοίᾳ, καὶ κατὰ τὸν τρίτον, καθόσον ἐκάστη τούτων ὄρα τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτῇ· οὐδεμιᾶς δὲ τούτων τοιοῦτόν ἐστιν ἀποτέλεσμα ὡς ἐξισοῦσθαι τῇ θείᾳ δυνάμει. Οὐκ ἄρα δυνατόν τῷ τοιούτῳ τῆς γνώσεως τρόπῳ κατ' οὐσίαν ὄραν τὸν Θεόν.

⁶ Ἔτι, ἀδύνατον διὰ τινος κτιστοῦ τὴν θείαν οὐσίαν ὄραν· πᾶν γὰρ κτιστὸν γένοιτι ἢ εἶδει ὀρίζεται· ἢ δέ, ἄπειρος.

Ἔτι, ἀδύνατον τὴν τῆς χωριστῆς οὐσίας ὑπόστασιν μέσον ἱκανὸν εἶναι, δι' οὗ ὀρώτο ἂν ὁ Θεὸς κατ' οὐσίαν· τὸ γὰρ εἶναι αὐτῆς οὐκ ἐστὶν αὐτό· τὸ δὲ εἶναι τὸ θείον αὐτῇ ἐδείχθη εἶναι ἢ θεία οὐσία. Γινώσκει μέντοι
¹⁰ διὰ τῆς ἑαυτῆς γνώσεως, ἢ ὑπάρξεως, ὅτι ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ ὅτι πάντων αἷτιος καὶ αἷτια ὑπερέχουσα καὶ διηρημένη οὐ τῶν ὄντων μόνον, ἀλλὰ
 f. 84 καὶ πάσῃ κτιστῇ διανοίᾳ περιληπτοῦ παντός, ἧς δὴ περὶ Θεοῦ ἀμνηγέτη καὶ ἡμεῖς ἀψασθαι δυνάμεθα· καὶ τοῦτ' ἐστὶν ἔσχατον καὶ τελειότατον τῆς ἡμετέρας γνώσεως, ὅταν ὡς ἀγνώστῳ τῷ Θεῷ συναφθῶμεν, τουτέστιν
¹⁵ ὅταν περὶ Θεοῦ τι οὐκ ἐστὶν εἰδότες, τὸ τί ἐστὶν οὐκ εἰδῶμεν. Καὶ αὕτη ἢ ἐξοχωτάτη περὶ Θεοῦ γνώσις, ἀγνοία μᾶλλον οὐσα, ἄδυτος λέγεται γνόφος, ἐν ᾧ ἦν ὁ Θεός, καὶ εἰσέδου ὁ Μωϋσῆς ἐν αὐτῷ. Ἔστι μέντοι καθαρωτέρα ἢ τοιαύτη γνώσις ἐν ταῖς χωρισταῖς οὐσίαις ἢ ἐν ἡμῖν· δι' ἑαυτῶν γὰρ γινώσκουσαι οὕτω τὸν Θεόν, δι' ἐγγυτέρων ἀποτελεσμάτων
²⁰ καὶ ὁμοιοτέρων τῷ Θεῷ γινώσκουσιν ἢ δι' ὧν ἡμεῖς γινώσκομεν, ἀλλὰ καὶ διὰ πλειόνων ἀποφάσεων· ὅσῳ γὰρ πλείω γινώσκουσι ἡμῶν καὶ μᾶλλον ἐγγίζοντα τῷ Θεῷ, καὶ ἀφαιρεῖν δύνανται πλείω τε καὶ μᾶλλον ἐγγίζοντα ἢ ἡμεῖς· καὶ οὕτω μᾶλλον ἐγγίζουσι τῇ ἰδίᾳ περὶ Θεοῦ γνώσει, εἰ καὶ μὴδ' ἐκείναι διὰ τοῦ νοεῖν ἑαυτὰς τὴν θείαν ὀρώσιν οὐσίαν.

26

LI. — Ὅτι διὰ τὴν φυσικὴν ἐν αὐταῖς περὶ Θεοῦ γνῶσιν οὐχ ἴσταται ἢ φυσικὴ αὐτῶν ἔφρασις.

Διεγείρεται μὲν οὖν ἐκ ταύτης πρὸς τὴν τελειότητα τῆς γνώσεως, ἢ ἐστὶν ἐν τῷ τὴν θείαν θεωρεῖν οὐσίαν· τοῦ γὰρ εἰδέναι ὅτι ἐστὶ τι, τέλος
³⁰ τὸ εἰδέναι τί ἐστὶν ἐκεῖνο. Τούτου χάριν οἰκείως ἢ σοφία φησὶν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ· „Ἐγὼ ἐν τοῖς ὑψίστοις οἰκῶ, καὶ ὁ θρόνος μου ἐν τῷ στύλῳ τῶν νεφελῶν“· καὶ ἐν ταῖς Παροιμίαις· „Ἡ σοφία τὰς ἑαυτῆς θεραπείνας ἐπὶ τὴν ἄκραν ἀεὶ καλεῖ“. Αἰσχυνέσθωσαν τοίνυν οἱ τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν οὕτως ἐν τῷ ἄκρῳ κειμένην ἐν τοῖς εὐτελέσι τῶν
³⁵ πραγμάτων ζητήσαντες.

13 après ἔσχατον mot gratté dans A
 23 Prov. 9, 13

17 cf. Exod. 20, 21

31 Eccli. 24, 7

LI. — Ὅτι ὁ Θεὸς κατ' οὐσίαν ὁρᾶται.

Ἐπεὶ δὲ ἀδύνατον μάτην εἶναι τὴν φυσικὴν ἔφεσιν, ὃ πάντῃ ἂν ᾔην, εἰ μὴ πρὸς τὸ τὴν θείαν νοεῖν οὐσίαν δυνατὸν ᾔην ἀφικέσθαι, ἧς νοεῖ πάντες ἐφίενται, ἀνάγκη λέγειν δυνατὸν εἶναι διὰ νοῦ τὴν θείαν οὐσίαν ὁρᾶσθαι καὶ ταῖς κεχωρισμέναις οὐσίαις καὶ ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς· ὃ δὲ 5 τὸς τρόπος τῆς θεωρίας, οἷος εἶναι προσήκει, ἱκανῶς ἐστὶ δηλὸς ἐκ τῶν εἰρημένων. Δέδεικται γὰρ ἀνωτέρω, ὅτι ἡ θεία οὐσία οὐ δύναται θεωρεῖσθαι διὰ νοῦ ἐν τινι κτιστῷ εἶδει· ὅθεν ἀνάγκη, εἰ δέοι αὐτὴν ὁρᾶσθαι, δι' ἑαυτῆς αὐτὴν τὸν νοῦν ὁρᾶν, ὥστ' ἐν ταύτῃ τῇ θεωρίᾳ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὴν θείαν οὐσίαν καὶ τὸ ὁρώμενον καὶ ὃ ὁρᾶται. 10

Ἐπεὶ δὲ ἀδύνατον οὐσίαν τινὰ τὸν νοῦν θεωρεῖν, μὴ γενόμενον ἐνεργείᾳ κατὰ τι εἶδος εἰδοποιῶν αὐτόν, ὅπερ ἐστὶν ὁμοιότης τοῦ νοουμένου, θεωρητέον ἂν εἴη, ὅτι ἡ καθ' ἑαυτὴν ὑφεστηκυῖα οὐσία ἢ εἶδος μόνον ἐστίν, ἢ σύνθετος ἐξ ὕλης καὶ εἶδους· ἀλλὰ τὸ σύνθετον οὐ δύναται εἶδος εἶναι ἐτέρου· ἤδη γὰρ ἐκείνῃ τῇ ὕλῃ τὸ εἶδος συμπέφυκεν, ὥστ' ἐτέρου 15 μὴ δύνασθαι εἶδος εἶναι· τὸ δὲ οὕτως ὑφεστῶς ὥστ' εἶδος εἶναι μόνον, καὶ ἐτέρου δύναται εἶναι εἶδος, ἐφόσον τοιοῦτόν ἐστι τὸ εἶναι αὐτοῦ, ὥστ' ὑφ' ἐτέρου μετέχεσθαι δύναται, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ δέδεικται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Εἰ δὲ τὸ εἶναι αὐτοῦ μὴ δυνατὸν ὑπ' ἄλλου μετέχεσθαι, οὐδενὸς εἶδος δύναται εἶναι· τοῦτο δὲ ὡςπερ ἐν τῷ φυσικῷ 20 ἢ τῷ οὐσιώδει εἶναι εὐρίσκεται, οὕτω καὶ τῷ νοητῷ εἶναι θεωρεῖσθαι προσήκει. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀληθές τελείωσις ὑπάρχει τοῦ νοῦ, ἐκεῖνο τὸ νοητὸν ὡς εἶδος μόνον ἔσται ἐν τῷ γένει τῶν νοητῶν, ὅπερ ἐστὶν αὐτὴ [ἡ] ἀλήθεια, ὃ τῷ Θεῷ μόνῳ προσήκει· ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀληθές ἔπεται τῷ εἶναι, ἐκεῖνο μόνον ἑαυτοῦ ἔσται ἀλήθεια, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἑαυτοῦ εἶναι, ὃ 25 μόνου Θεοῦ ἐστὶν ἴδιον· τὰ δὲ ἄλλα ὑφεστῶτα νοητὰ οὐκ εἰσὶν ὡς ψιλὸν εἶδος ἐν τῷ γένει τῶν νοητῶν, ἀλλ' ὡς εἶδος ἐν ὑποκειμένῳ τινὶ ἔχον τὸ εἶναι· ἐστὶ τοίνυν ἕκαστον αὐτῶν ἀληθές, οὐκ ἀλήθεια, ὡςπερ καὶ ὄν, ἀλλ' οὐκ αὐτὸ τὸ εἶναι. Φανερόν τοίνυν, ὅτι ἡ θεία οὐσία δύναται πρὸς τὸν κτιστὸν νοῦν παραβάλλεσθαι ὡςπερ εἶδος νοητὸν ὃ νοεῖ, ὅπερ οὐδαμῶς 30 συμβαίνει οὐσίᾳ ἐτέρας τινὸς χωριστῆς οὐσίας· οὐ μέντοι δύναται εἶναι ἐτέρου τινὸς πράγματος κατὰ τὸ φυσικὸν εἶναι· εἶπετο γὰρ ἂν ἐτέρῳ τινὶ συνημμένην ὁμοῦ φύσιν μίαν ποιεῖν, ὅπερ ἀδύνατον, τῆς θείας οὐσίας τελείας οὔσης ἐν ἑαυτῇ καὶ τῇ αὐτῆς φύσει· τοῦ δὲ νοητοῦ εἶδους ἡνωμένου τῷ νῷ οὐ συνίσταται τις φύσις· τελειοὶ μόνον τὸ νοητὸν εἶδος πρὸς τὸ 35 νοεῖν, ὃ τῇ τελειότητι τῆς θείας οὐσίας οὐ μάχεται.

Ταύτης τῆς ἀμέσου τοῦ Θεοῦ θεωρίας ἐπαγγελίας ἔχομεν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ· ἠ Ὁρώμεν νῦν δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ

1 Texte latin: *Quomodo Deus per essentiam videatur*

38 I Cor. 13, 12

πρόσωπον πρὸς πρόσωπον“, ὅπερ ἀνόσιον περὶ σωματικοῦ προσώπου νοεῖν, ἀσωμάτου τοῦ θείου δειχθέντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐγκαθημένου τῷ ἡμετέρῳ
 f. 85 προσώπῳ ὀφθαλμοῦ τῶν σωματικῶν μόνων ἀντιλαμβανομένου· | ἀλλ’ ἀμέσως
 αὐτὸν ὄψεσθαι ἡμᾶς φησὶ τὸ λόγιον, ὡς περ εἴ τις ἀνθρώπος βλέπει
 6 πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Κατὰ ταύτην τοίνυν τὴν θεωρίαν τῷ Θεῷ
 μάλιστα ὁμοιούμεθα καὶ τῆς αὐτοῦ μακαριότητος γινόμεθα μέτοχοι· καὶ
 γὰρ αὐτὸς διὰ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν νοεῖ, καὶ αὐτὸ ἐστὶν
 ἡ μακαριότης αὐτοῦ. “Ὅθεν ἐν τῷ γ’ τοῦ Ἰωάννου λέγεται· „Ὅταν δὲ
 φανερωθῆ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, καὶ ὀψόμεθα αὐτὸν ὡς περ ἐστὶ“· καὶ
 10 ἐν τῷ Λουκᾶ φησὶν ὁ Κύριος· „Κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, ὡς περ διέθετό
 μοι ὁ Πατήρ μου, βασιλείαν, ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης
 μου, ἐν τῇ βασιλείᾳ μου“, ὃ δὴ περὶ σωματικῆς τροφῆς ἢ πόσεως οὐ
 δύναται νοεῖσθαι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐν τῇ τῆς σοφίας τραπέζῃ μετεχομένου,
 περὶ οὗ λέγεται ὑπὸ τῆς σοφίας ἐν Παροιμίαις. Ἐπὶ τῆς τραπέζης τοίνυν
 15 τοῦ Θεοῦ ἐσθίουσι καὶ πίνουσιν οἱ τῆς αὐτῆς ἀπολαύουσι εὐδαιμονίας,
 ἧ καὶ ὁ Θεὸς μακάριός ἐστι, τοῦτον τὸν τρόπον θεωροῦντες ἐκείνον, ὃν
 καὶ αὐτὸς ὄρᾳ ἑαυτόν.

ΛΠ. — Ὅτι οὐδεμιᾶ κτιστῆ οὐσία τῇ φυσικῇ ἑαυτῆς
 20 [ἐνεργείᾳ] δύναται ὄρᾳσθαι κατ’ οὐσίαν ὁ Θεός.

Ὁ γὰρ τῆς ὑψηλοτέρας φύσεως ἐστὶν ἴδιον, οὐ δύναται τούτου τυχεῖν
 ἢ ταπεινότερα, μὴ τῆς ὑψηλοτέρας φύσεως εἰς αὐτὴν ἐνεργούσης, ὡς περ
 τὸ ὕδωρ οὐ δύναται εἶναι θερμόν, εἰ μὴ διὰ τῆς τοῦ πυρὸς ἐνεργείας·
 τὸ δὲ τὸν Θεὸν ὄρᾳν διὰ τῆς θείας οὐσίας, τῆς θείας φύσεως ἐστὶν ἴδιον.
 25 Οὐδεμία ἄρα νοερά οὐσία δύναται τὸν Θεὸν ὄρᾳν δι’ αὐτῆς τῆς θείας
 οὐσίας, μὴ τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιούντος.

Ἔτι, ὅπερ φύσεως τινὸς ὄρους παρέρχεται οὐ δύναται ταύτη παρα-
 γενέσθαι, εἰ μὴ δι’ ἐνεργείας ἐτέρου, ὡς περ τὸ ὕδωρ οὐ φέρεται ἄνω, μὴ
 ὑφ’ ἐτέρου τινὸς κινούμενον· τὸ δὲ τὴν θείαν οὐσίαν ὄρᾳν πάσης κτιστῆς
 30 φύσεως ὄρους παρέρχεται. Κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἑαυτῶν οὐσίας νοουσῶν
 ἀπασῶν τῶν νοερῶν οὐσιῶν, ὃν τρόπον ἡ θεία οὐσία οὐ δύναται νοεῖσθαι.
 Ἀνάγκη ἄρα διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας πρὸς τὸ νοεῖν τὴν θείαν οὐσίαν
 ἀνέλκεσθαι τὸν κτιστὸν νοῦν, ἐπεὶ ὁ Θεὸς πάσης ὑπερεκτείνεται κτίσεως.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· „Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ζωὴ
 35 αἰώνιος“, ὅτι πρὸς τὴν θείαν μακαριότητα, ἣτις καὶ ζωὴ αἰώνιος λέγεται,
 ἐν τῇ θείᾳ θεωρίᾳ συνισταμένη, μόνον τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι φθάνομεν,
 f. 85^v διότι ἡ θεία θεωρία πᾶσαν κτιστὴν εὐπορίαν | ὑπερβαίνει, καὶ πρὸς ταύτην
 ἀδύνατον ἐλθεῖν, εἰ μὴ διὰ τῆς θείας δωρεᾶς· καὶ διὰ τοῦτο τὸ οὕτως

ἀνάγεσθαι τῇ τοῦ Θεοῦ λογιζόμεθα χάριτι, ὡσπερ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης ἐκεῖθεν ἀναγωγῆς· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ Ἰωάννῃ φησίν, ὅτι „ἐγὼ ἐμφανίσω αὐτῷ ἑμαυτόν“.

LIII. — Ὅτι ὁ κτιστὸς νοῦς δεῖται ἐπιρροίας τινὸς θείου φωτός, ὥστε τὸν Θεὸν κατ' οὐσίαν ὁρᾶν.

Δεῖ τοίνυν πρὸς τὴν οὕτω τιμίαν θεωρίαν διὰ τινος ἐπιρροίας τῆς θείας ἀγαθότητος τὸν κτιστὸν νοῦν μετεωρισθῆναι. Ὡσπερ τὸ σῶμα γίνεται φωτεινὸν ἐνεργείᾳ ὡς εἶδει τῷ φωτὶ, μετασχόν τινος διαφανείας, οὕτως ἀνάγκη καὶ τὸν κτιστὸν νοῦν, πρὸς τὸ τὴν θείαν οὐσίαν ὁρᾶν 10 δυνηθῆναι, ὑψηλοτέρα τινὶ διαθέσει μετεωρίζεσθαι, ἐκ νέου μεταβολῇ τινὶ ἑαυτῆς προσλαμβανομένη θεόθεν. Ἐπεὶ δὲ ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῶν νοερῶν ἀφικνούμεθα, καὶ τῆς αἰσθητῆς γνώσεως τὰ ὀνόματα πρὸς τὴν νοητὴν μεταφέρομεν γνῶσιν, καὶ μάλιστα τὰ τῇ ὄψει προσήκοντα, ἧτις τῶν ἄλλων αἰσθήσεων τιμιωτέρα καὶ ἀσωματωτέρα ἐστί, καὶ διὰ 15 τοῦτο τῷ νῷ οἰκειωτέρα, κἀντευθέν ἐστὶ τὸ καὶ αὐτὴν τὴν νοερὰν γνῶσιν ὄψιν καλεῖσθαι· καὶ ἐπεὶ ἡ σωματικὴ ὄψις οὐ τελειοῦται, τοῦ φωτός στερουμένη, διὰ τοῦτο καὶ τὰ δι' ὧν ἡ νοερὰ τελειοῦται γνῶσις τὸ τοῦ φωτός λαμβάνουσι ὄνομα· ὅθεν καὶ Ἀριστοτέλης, ἐν τρίτῳ περὶ ψυχῆς, τὸν ἐνεργείᾳ νοῦν φωτὶ παρεικάζει, ὡς ποιοῦντα ἐνεργείᾳ νοητά, ὡς τὸ 20 φῶς ἐνεργείᾳ ὁρατὰ ποιεῖ. Ἡ τοίνυν διάθεσις, δι' ἧς ὁ κτιστὸς νοῦς πρὸς τὴν νοερὰν τῆς θείας οὐσίας θεωρίαν ἀποδημεῖ, ὁμολόγως φῶς δόξης λέγεται, οὐχ ὅτι ποιεῖ ἐνεργείᾳ νοητὸν ὡσπερ τὸ τοῦ ἐνεργείᾳ νοῦ φῶς, ἀλλ' ὡς καθὼς τὸν δυνάμει νοῦν ἐνεργείᾳ ποιεῖ νοεῖν.

Τοῦτο δὲ ἐστὶ φῶς, περὶ οὗ λέγεται ἐν Ψαλμοῖς· „Ἐν τῷ φωτὶ σου 25 ὀφόμεθα φῶς“, δηλαδὴ τὸ τῆς θείας οὐσίας· καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει· „Ἡ πόλις, δηλονότι τῶν μακαρίων, οὐ δεῖται ἡλίου ἢ σελήνης· ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ δόξα φωτιεῖ ταύτην“· καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα· „Οὐκ ἔσται σοι ἔτι ἥλιος εἰς τὸ λάμπειν ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὔτε φῶς σελήνης φωτιεῖ σε, ἀλλ' ἔσται σοι Κύριος εἰς φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ Θεός σου εἰς δόξαν σου“. Ἐντευθέν 30 ἐστὶ καὶ τὸ τῷ Θεῷ ταῦτόν εἶναι τὸ εἶναι καὶ τὸ νοεῖν, καὶ εἶναι πᾶσιν αἰτίαν τοῦ νοεῖν, ὃ λέγεται εἶναι φῶς, | ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· „Ἦν f. 86 τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον“· καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Ἰωάννου· „Ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ“· καὶ ἐν Ψαλμοῖς· „Ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον“. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἄγγελοι ἐν 35 τῇ θείᾳ Γραφῇ ἐν πυρώδεσι σχήμασι διαγράφονται διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ πυρός.

8 Ioh. 14, 21   25 Ps. 35, 10   27 Apoc. 21, 23   28 Is. 60, 19   32 Ioh. 1, 9
34 I Ioh. 1, 5   Ps. 103, 2

LIV.

Λόγοις δέ τισι κινηθέντες ἀδρανέσι καὶ ἀπατηλοῖς, καὶ οὖς ῥᾶστον ἐλέγχειν, ἐνόμισαν μὴ δύνασθαι τὸν κτιστὸν νοῦν διὰ τινος φωτὸς ἀναχθῆναι πρὸς τὸ τὴν θείαν οὐσίαν ὄραν, κἀντεῦθεν προήχθησαν ὑποτίθεσθαι τὴν
 5 θείαν οὐσίαν μηδέποτε ὑπὸ μηδενὸς ἐρᾶσθαι νοῦ· ἥτις δὴ θέσις καὶ τὴν φυσικὴν τῆς λογικῆς κτίσεως μακαριότητα ἀναιρεῖ, ἣν ἐν μόνῃ τῇ θεωρίᾳ τῆς θείας οὐσίας εἶναι προαπεδείξαμεν, καὶ τοῖς ῥητοῖς ἐναντιοῦται τῆς θείας Γραφῆς, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων ἐστὶ φανερόν· ὅθεν ὡς ψευδῆ καὶ αἰρετικὴν πόρρω βάλλειν προσήκει. Συντομίας εἵνεκα οἱ λόγοι
 10 αὐτῶν καὶ αἱ τούτων λύσεις εἰάθησαν ἐνταῦθα.

LIV. — Ὅτι ὁ κτιστὸς νοῦς οὐ περιλαμβάνει τὴν θείαν οὐσίαν.

Ὁ γὰρ τῆς γνώσεως τρόπος ἔπεται τῷ δραστηρίῳ τῆς τοῦ γινώσκειν
 15 ἀρχῆς, ὡς ἐπὶ πάσης ἐνεργείας ἐστὶ τῇ πρὸς τὴν ἰδίαν αἰτίαν ἀναφορᾶ. Τὸ δὲ ῥηθὲν φῶς, δι' οὗ πρὸς τὴν θείαν ἀνάγεται θεωρίαν ὁ κτιστὸς νοῦς, ὡσπερ ἀρχὴ τίς ἐστὶ τῆς γνώσεως ἐν ἡμῖν ἐκείνης· διὸ τῇ τούτου δυνάμει μετρεῖται ἐν ἡμῖν ὁ τῆς θείας θεωρίας τρόπος. Τοῦτο δὲ τὸ φῶς δυνάμει καὶ δόξῃ πλείστον ἀποδεῖ τοῦ θείου νοῦ. Ἀδύνατον ἄρα δι' αὐτοῦ
 20 τὴν θείαν οὐσίαν ὄρασθαι τελείως, καὶ ὡς ὁ θεῖος νοῦς ταύτην ὄρα ὡσπερ τελείως ἐστὶν ὄρατῆ. Ἡ γὰρ τῆς θείας οὐσίας ἀλήθεια καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ θείου νοῦ ἴσα εἰσίν, μᾶλλον δὲ ἐν εἰσίν. Ἀδύνατον ἄρα τὸν κτιστὸν νοῦν ὄραν τὴν θείαν οὐσίαν οὕτω τελείως τῷ τοιῷδε φωτὶ ὡς ἔστιν ὄρατῆ τελείως· τὸ δὲ ὑπὸ τινος γινώσκοντος περιλαμβανόμενον οὕτω τελείως
 25 ὑπ' ἐκείνου γινώσκειται ὡσπερ καὶ ἔστι γνωστόν· ὁ γὰρ εἰδὼς ὅτι τὸ τρίγωνον τὰς τρεῖς γωνίας δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει ὡσπερ τι δοξαστὸν καὶ δι' ἐνδόξου λογισμοῦ, ὡς οὕτω τῶν σοφῶν δοξαζόντων, οὕτω τοῦτο περιλαμβάνει· ἀλλ' ἐκεῖνος μόνον ὁ τοῦτο εἰδὼς ὡσπερ τι ἐπιστητὸν διὰ μέσου, ὅ ἐστιν αἴτιον. Ἀδύνατον ἄρα ἐστὶ τὸν κτιστὸν νοῦν τὴν θείαν οὐσίαν
 30 περιλαμβάνειν.

Ἔτι, πᾶν τὸ ἐνεργοῦν ἐπὶ τρσοῦτον τελείως ἐνεργεῖ καθόσον τελείως
 f. 86^v τοῦ εἶδους μετέχει, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐνεργείας ἀρχή· | τὸ δὲ νοητὸν εἶδος, δι' οὗ ἡ θεία θεωρεῖται οὐσία, αὕτη ἐστὶν ἡ θεία οὐσία, ἥτις, εἰ καὶ εἶδος τοῦ κτιστοῦ γίνεται νοῦ, οὐ μέντοι δέχεται ταύτην κατὰ πᾶσαν αὐτῆς
 35 δυνάμιν. Οὐκ ἄρα οὕτω τελείως αὐτὴν θεωρεῖ ὡσπερ ἐστὶ τελείως θεωρητή· οὐδ' ἄρα ὑπὸ τοῦ κτιστοῦ περιλαμβάνεται νοῦ.

Ἔτι, ἡ πεπερασμένη δύναμις οὐ δύναται τῇ αὐτῆς ἐνεργείᾳ τῷ ἀπείρῳ ἀντικειμένῳ ἐξισωθῆναι.

Ἔτι, πᾶν περιλαμβανόμενον τῶν λόγων οὐχ ὑπερεκτείνεται τοῦ περι-
 40 λαμβάνοντος.

Ἰστέον μέντοι γε, ὅτι τὸ τὴν θείαν οὐσίαν ὑπὸ τοῦ κτιστοῦ νοῦ θεωρεῖσθαι μὲν, οὐ περιλαμβάνεσθαι δέ, οὐχ οὕτω λέγεται ἢ νοεῖται ὡσπερ ἐκείνης του μὲν θεωρουμένου, τινὸς δὲ μή· ἀπλή γάρ ἐστι πάντη· ἀλλ' ὅτι οὐχ οὕτω τελείως τῷ κτιστῷ νῷ θεωρεῖται ὡς καὶ ἐστι θεωρητή, ὃν τρόπον ὁ δοξάζων λέγεται μὲν τὸ ἀποδεικτικῶν γινώσκειν συμπέρασμα, οὐ μὲντοι περιλαμβάνειν, ἐπεὶ μὴ τελείως τοῦτο γινώσκει, ἐπιστημονικῶς δηλαδὴ, εἰ καὶ μηδὲν εἴη τούτου μέρος, δὲ μὴ γινώσκει.

LVI. — Ὅτι ὁ κτιστὸς νοῦς οὐ καὶ πάντα ὁρᾷ τὰ ἐν τῷ Θεῷ ὁραῖσθαι δυνάμενα. 10

Τότε γὰρ μόνον γνωσθείσης τινὸς ἀρχῆς καὶ πάντα τὰ ἐξ αὐτῆς διὰ ταύτης γινώσκειται, ὅταν ὑπὸ τοῦ νοῦ αὕτη περιλαμβάνηται· τότε γὰρ κατὰ πᾶσαν αὐτῆς τὴν δύναμιν γινωσκομένης, ἐξ αὐτῆς καὶ τὰ ἀποτελέσματα πάντα γινώσκονται αὐτῆς. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ κτιστὸς νοῦς ἐν τῷ γινώσκειν τὴν θείαν οὐσίαν οὐ περιλαμβάνει αὐτήν, οὐκ ἀνάγκη τῷ ταύτην ὁρᾶν καὶ πάντα ὁρᾶν τὰ δι' αὐτῆς γνωσθῆναι δυνάμενα.

Ἐπι, τί ὁ βουλόμενος βούλεται, οὐ δύναται γινώσκεσθαι διὰ τοῦ ἐγνωσθαι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ· ἢ γὰρ θέλησις ἐπὶ τὰ ἴδια θελητὰ οὐ φέρεται παντάπασι φυσικῶς· διὸ καὶ ἡ βούλησις καὶ ἡ φύσις δύο ποιητικαὶ ἀρχαὶ τίθενται· ἀλλὰ τὸ βούλημα τοῦ βουλομένου γινώσκει ὁ νοῦς ἐκ τινῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ, ὡσπερ ὅταν ὁρῶμέν τινα ἐκουσίως πράττοντα, ἴσμεν τί βούλεται, ἢ διὰ τῆς αἰτίας, ὡσπερ ὁ Θεὸς οἶδε τὰς ἡμετέρας θελήσεις ὡς αἷτιος ἡμῖν τοῦ θέλειν· ἢ καθὼς τις ἐτέρῳ σημαίνει τὴν ἑαυτοῦ διάθεσιν τε καὶ θέλησιν. Ἐπεὶ τοίνυν πολλὰ τῆς ἀπλῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως ἤρτηνται, ὁ κτιστὸς νοῦς, εἰ καὶ τὴν θείαν οὐσίαν ὁρᾷ, οὐ μὲντοι πάντα γινώσκει ἀ διὰ τῆς αὐτοῦ οὐσίας ὁρᾷ ὁ Θεός. Εἰ δὲ τις ἀπαντῶν λέγων, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία μείζων ἐστὶ πάντων ὧν ὁ Θεὸς ποιεῖν ἢ νοεῖν ἢ βούλεσθαι δύναται πλὴν ἑαυτοῦ· ὅθεν εἰ ὁ κτιστὸς νοῦς τὴν θείαν οὐσίαν ὁρᾶν δύναται, πολλῷ μᾶλλον πάντα ἄπερ ὁ Θεὸς πλὴν ἑαυτοῦ ἢ νοεῖν ἢ θέλειν ἢ ποιεῖν δύναται· ῥητέον ὅτι εἰ ἀκριβῶς θεωροῖτο, οὐ τοῦ αὐτοῦ ἐστὶ λόγου ἐν ἑαυτῷ τι γινώσκεσθαι, κἂν τῇ ἑαυτοῦ αἰτίᾳ· τινὰ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ῥαδίως γινώσκειται, καίτοι ἐν ταῖς αὐτῶν αἰτίαις χαλεπῶς γινωσκόμενα. Ἀληθές τοίνυν ἐστὶ μείζον εἶναι τὸ τὴν θείαν οὐσίαν γινώσκειν ἢ πᾶν ὅπερ ἂν παρὰ τὴν θείαν οὐσίαν ἐν ἑαυτῷ γινώσκεσθαι δύναται· τελειοτέρας δὲ ἐστὶ γνώσεως τὴν θείαν τε οὐσίαν γινώσκειν καὶ ἐν αὐτῇ τὰ ταύτης ὁρᾶν ἀποτελέσματα ἢ γινώσκειν τὴν θείαν οὐσίαν ἄνευ τοῦ ἐν ταύτῃ ταῦτα θεωρεῖν. Καὶ τὸ μὲν τὴν θείαν οὐσίαν ὁραῖσθαι ἄνευ τοῦ ταύτην περιλαμβάνειν δύναται γίνεσθαι· τὸ δὲ πάντα γινώσκειν τὰ

1 Devant Ἰστέον, en marge, σημειῶσαι

δι' ἑαυτῆς νοεῖσθαι δυνάμενα, τοῦτ' ἄνευ τοῦ ταύτην περιλαμβάνειν οὐ δύναται γίνεσθαι, ὡς καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλόν ἐστιν.

LVII. — Ὅτι ὅστισοῦν κτιστὸς νοῦς δύναται τῆς θείας θεωρίας μέτοχος εἶναι.

Ἐπεὶ γὰρ ὁ κτιστὸς νοῦς ὑπερφυεῖ τινα φωτὶ πρὸς τὴν τῆς θείας οὐσίας θεωρίαν ἀνάγεται, οὐδεὶς κτιστὸς νοῦς οὕτω κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἐστὶ ταπεινὸς ὥστε πρὸς ταύτην τὴν θεωρίαν ἀδυνατεῖν μετεωρισθῆναι· δέδεικται γὰρ τὸ φῶς ἐκεῖνο μὴ δύνασθαι κτίσμα τι φυσικὸν εἶναι, ἀλλὰ πᾶσαν ὑπερβαίνειν κτιστὴν φύσιν τῇ δυνάμει· ὁ δὲ ἐστὶν ὑπερφυεὶς τῇ δυνάμει ὑπὸ τῆς τῆς φύσεως διαφορᾶς οὐ κωλύεται· ἀπειρος γὰρ ἐστὶν ἡ θεία δύναμις· ὅθεν τῇ διὰ θαύματος τοῦ ἀσθενοῦς θεραπείᾳ οὐδὲν διαφέρει, εἴτε ἐπ' ὀλίγον, εἴτε ἐπὶ πλεον ἐνόσησεν. Αἱ διάφοροι τοίνυν τῆς νοεραῆς φύσεως τάξεις οὐ κωλύουσιν ὥστε τὸ ταύτης τῆς τάξεως ἔσχατον μὴ δύνασθαι τῇ εἰρημένῳ φωτὶ πρὸς τὴν θεωρίαν ἀναχθῆναι ἐκεῖνην.

Ἔτι, τὴν φυσικὴν ἔφεσιν μάτην εἶναι ἀδύνατον· πᾶς δὲ νοῦς ἐφίεται τοῦ τὴν θείαν οὐσίαν θεωρεῖν· καὶ πᾶς ἄρα δύναται πρὸς τοῦτ' ἀφικέσθαι, τῇ ταπεινότητι τῆς φύσεως ἥκιστα κωλυόμενος.

Δεὸ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον λέγεται περὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅτι „ἔσονται ὡσπερ ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ“· | καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ἡ αὐτὴ παραδίδοται εἶναι τράπεζα ἀγγέλου καὶ ἀνθρώπου.

LVIII. — Ὅτι τελειότερον ἄλλος ἄλλου θεωρεῖν δύναται.

Ἐπεὶ δ' ὁ τῆς ἐνεργείας τρόπος ἔπεται τῷ εἶδει ὃ ἐστὶ τῆς ἐνεργείας ἀρχή, τῆς δὲ θεωρίας τῆς θείας οὐσίας ἀρχή τις τῷ κτιστῷ νοῦ τὸ ῥηθὲν φῶς, ἀνάγκη κατὰ τὸν τοῦ φωτὸς τρόπον καὶ τὸν τῆς θείας θεωρίας τρόπον ὑπάρχειν· δυνατὸν δὲ τῆς τοῦ φωτὸς μετοχῆς διαφόρους εἶναι βαθμούς, ὡσθ' ἕτερον ἐτέρου φωτίζεσθαι τελειότερον. Δυνατὸν ἄρα ἐστὶ τῶν τὸν Θεὸν ὁρώντων ἕτερον ἐτέρου τελειότερον τὴν θείαν οὐσίαν ὁρᾶν.

Ἔτι, ἐν παντὶ γένει, ἐν ᾧ ἐστὶ τι ἄκρον, τὸ μείζον καὶ ἔλαττον εὐρίσκεται τοῖς λοιποῖς κατὰ τὴν μείζω πρὸς αὐτὸ ἐγγύτητα ἢ διάστασιν, ὡς ἔχει τὰ θερμὰ διαφόρως διὰ τὸ διαφόρως ἔχειν πρὸς τὸ ἄκρως θερμόν, τὸ πῦρ δηλονότι. Ὁ δὲ Θεὸς τελειότατα τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ὁρᾷ ὡς περιλαμβάνων αὐτήν. Τῶν ὁρώντων ἄρα αὐτόν, ὧν οὐδεὶς περιλαμβάνει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἥττον καὶ μᾶλλον ἄλλος ἄλλου ὁρᾷ καθὸ μᾶλλον ἢ ἔλαττον πλησιάζει. Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον, ὅτι „ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν“. Εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸν τῆς θεωρίας τρόπον ἢ διαφορὰ τῶν βαθμῶν ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεωρουμένου